

УДК 378.12.064.2:808.53

УЧИТЕЛЬ КОМУНІКАЦІЇ ТА ДІАЛОГУ

Моніка Юревич

*Головна школа сільського господарства
м. Варшава, Польща*

Розкрито роль комунікативної компетенції вчителя та досліджено рівень комунікативної компетенції викладачів Головної школи сільського господарства та вищої педагогічної школи загальноосвітнього товариства у Варшаві. З'ясовано, що розвиток діалогічних здібностей за допомогою уміння вести розмову, розвиток уміння уважно слухати та вироблення відповідної техніки міжособистісних контактів є важливими складовими комунікативної компетенції викладача.

Ключові слова: комунікативна компетенція, міжособистісна комунікація, комунікативний стиль викладача, діалог.

Зміни, які відбуваються в результаті трансформації устрою в усіх сферах життя, визначають нові стандарти та напрями розвитку.

Одним з найважливіших питань вирішення для сучасної освіти є допомога у відкритті самого себе, адже самопізнання є невід'ємною умовою для пізнання інших. Розвиток позиції емпатії зумовлює результат просуспільної поведінки протягом усього життя, призводить до конфліктів, сварок, сприяє розвитку непорозуміння, яке спричиняє ненависть і насильство серед дорослих [1, s. 94].

У теперішній освітній дійсності актуальними стають такі постулати, як створення умов вільного розвитку особистості, вироблення поглядів та здібностей, підготовка до саморозвитку та надання необхідних знань.

На думку С. Корчинського, “вища школа передусім повинна створювати творчу інтелектуальну поставу, розвивати здібності до постійної самоосвіти, самовиховання і саморефлексії в сфері суспільних контактів, моральності, тобто культури” [2]. У протилежному випадку, людина, яка не здатна до самостійного, творчого, цілеспрямованого вивчення, яка тікає від джерел інформації, стає особою, приреченою на залежність, входить в роль особи, яка постійно потребує допомоги. Постійна відсутність раціональної та продуктивної діяльності починає призводити до того, що вона не встигає за змінами, які відбуваються в дійсності [1, s.89].

Альтернативою для так змальованої освітньої (навчальної) практики є відповідь на тему ролі і завдань, які постають перед сучасним учителем.

Адже у функціонуванні та ефективності освітньої системи саме вчитель відіграє стратегічну роль.

Учительське суспільство, – зазначає Ч. Банах, – відіграє в суспільстві важливу роль, де повинно реалізувати дві стратегічні ідеї сучасної освіти: розуміти світ – керувати собою та підготовлювати людей до участі в процесі постійного навчання [3].

Завдання, які ставить майбутнє перед вчителем, вимагають від нього підготовки до виконання нової ролі в новій шкільній дійсності. Згідно з Г. Квітковською, в новій дійсності від вчителя вимагаються такі позиції та здібності, як створення позиції надлюдської культурної особливості, критичного мислення, когнітивної компетенції, діалогічних та комунікативних здібностей [3, s. 268].

Роль компетенції вчителя в навчальному процесі є надзвичайно важливою, особливо тоді, коли ключовою проблемою, з якою йому доводиться стикатися, є підтримування відповідних взаємин між вчителем та учнем. Минув час, коли робота викладача головно полягала на передачі знань студентам, а влада і авторитет були домінуючими атрибутами вчительської професії.

Комунікативна компетенція вчителя – це набір педагогічних здібностей, які дають можливість порозумітися як вербально, так і невербально. Про якість педагогічної підготовки свідчать здібності вчителя ефективно комунікувати з молоддю.

У групі здібностей, які відіграють важливу роль у житті з іншими людьми, потрібно визначити такі: уміння помічати і розпізнавати емоції інших людей, здатність чітко розуміти іншу людину, уміння бути толерантним до інших, бачити потреби інших людей, розпізнавати їхні сильні сторони, стежити за ситуацією і подіями з погляду іншої людини, уміння поважати іншу людину та приймати її такою, якою вона є, здатність вирішувати конфлікти, допомагати і співпрацювати, інтерпретувати, пояснювати та коментувати факти чи висловлювання.

Комунікація має суспільний характер тому, що визначає явище порозуміння між собою осіб та суспільних груп за допомогою мови та тіла. Мова є інструментом, вербальним засобом порозуміння. Жести, міміка, постава тіла, інтонація належать до невербальних засобів комунікації, які визначають як “мову тіла”.

Міжособистісна комунікація є однією з основних потреб людини. Головною метою комунікації є передача різноманітної інформації, а також почуття іншим людям. Комунікація має на меті викликати у інших людей такі ж думки, почуття, які має той, хто передає інформацію. Комунікація є основою взаємодії і має зворотний характер, який полягає на взаємообміні інформацією між партнерами по розмові.

Для того, щоб той, хто передає інформацію, та той, хто отримує її, могли порозумітися, вони повинні використовувати однаковий мовний код, тобто систему знаків, яка для обох означала б те ж саме. Процес комунікації безперервний, триває в певному часі і відбувається на різних рівнях відповідно до суспільного контексту.

У випадку, коли порозуміння чи обмін інформацією розпочинається безпосередньо в тракті міжособистісних контактів, маємо справу з інтерперсональною комунікацією. Як зазначає К. Ленцький, це є особливий процес, який відбувається в часі і діє на основі зворотної реакції. Для нього характерні такі складові, як взаємообмін інформацією, контекст, в якому відбувається обмін, психічний стан та позиція, які притаманні партнерам під час налагодження розмови, стан розуміння інформації, який динамічно змінюється і одночасно сприяє подальшому обміну інформацією [4].

В. Ноцунь, аналізуючи процес уважного слухання і ведення розмови, звертає увагу на “експансію емоцій чи домінуючих у певний момент особистісних рис, таких як відкритість рівня страху чи гніву” [5].

Якщо вважають, що навчання та виховання полягають на взаєминах людини з людиною, то особливою цінністю такого контакту є діалог. Ще Сократ звертав увагу на те, що ключем до виховання є вміння запитувати, розглянуте в категоріях діалогу вчителя з учнем.

“Діалог становить центральний і необхідний елемент кожної етичної людської думки, ким би не були ті люди. Розглядається як обмін, як можливість – завдяки існуванню мови – людських істот порозумітися між собою, він є спільним пошуком” [6].

Діалог – це зустріч людей в часі, під час якого можливим є відкриття нових цінностей і незнаних запитань. У цьому контексті ведуть мову про діалог як про розмову, яка за своєю природою закладає багатство, різноманіття поглядів.

Діалог є багатозначним поняттям, однаково з погляду як на мету, так і на різноманіття інтерпретацій.

Й. Рутков’як виділяє (з погляду на мету) три форми діалогу: інформативний діалог, як конструкція запитань та відповідей, діалог як обмін судженнями, діалог як умова можливості розуміння [7].

Діалог – це розмова між двома людьми, а отже, і між учнем та вчителем, студентом та викладачем. Як зазначають багато дослідників (М. Шиманський, М. Новицька-Козьол, К. Ольбрихт, Й. Куявінський), діалог вимагає прийняття позиції партнерства. В умовах дидактичного процесу не йдеться про те, щоб учень і вчитель займали однакові позиції. Це неможливо, хоча б з погляду на вагому відмінність щодо рівня знань, умінь чи досвіду. Передусім важливим є те, щоб у співрозмовникові вбачати людину зі всіма атрибутами особистості.

Аналізуючи чинники, які зумовлюють ефективність роботи вчителя, найчастіше розглядають рівень мериторичної та методичної підготовки. Головний акцент, як завжди, ставлять на змісті навчання і методах передачі знань. Все ж, недооціненим є питання комунікативної компетенції вчителів, яку розглядають як здатність вчителя контактувати з молодими людьми. Як говорить К. Жегналек, учні і студенти уважно спостерігають за особою вчителя. Хочуть бачити у ньому приклад, гідний наслідування. Саме тому звертають увагу на всі ті особистісні риси, які полегшують взаємний контакт і комунікацію [8].

Згідно з Д. Баронеса, система комунікації, налагодження вчителями в класах, є відображенням їхніх уявлень і переконань відносно навчання та вивчення. Залежно від прийнятої ідеології навчання, вчителі визначають різні комунікативні теорії, приймаючи позицію “вчителя трансмісії чи вчителя інтерпретації”.

“Вчитель трансмісії” згідно з навчальною комунікацією, репрезентує централізовану позицію, а всі вербальні контакти з учнями є основним засобом передачі знань. Найчастіше наявні монологи вчителя чи відповіді учня відповідно до прийнятої комунікативної схеми: запитання – відповідь – оцінка. Головним завданням вчителя є оцінювання та виправлення шкільних досягнень учня відповідно до критеріїв формальних знань, уміщених у програмах та підручниках. Права комунікації вчителя та учня нерівні, а процес комунікації значно обмежений. Саме вчитель, відповідно до своєї позиції, є головним керівником у сфері навчальних знань у процесі комунікації. Це він вказує на те, коли учень може говорити, про що йому говорити, і коли може перестати говорити. Відповідно у такій моделі навчання, безсумнівно, немає місця для аутентизму педагогічного дискурсу, ні для діалогу між вчителем та учнем, викладачем та студентом. Як зазначає Р. Рейган, “головна вісь дискурсу або постійно контролюється вчителем, або перебуває у сфері контролю вчителя” [9].

Навчальна позиція “вчителя інтерпретації” відкрита для тих знань, які походять від учня. Вчитель інтерпретації вірить, що знання існують у формі здатності до перетворення і організації власних думок через творчу діяльність. Безсумнівно, така позиція вчителя робить з учня головного об’єкта педагогічного впливу. Критерії шкільних досягнень учня є результатом діалогу, взаємодії з іншими учасниками дидактичного процесу. Здобуття та нагромадження знань відбувається в результаті співпраці між вчителем та учнем, яка ґрунтується на умові партнерства. Головним завданням вчителя та сенсом його навчальної позиції є організація навчального діалогу.

Головною метою дослідження було визначення рівня комунікативної компетенції викладачів. Для досягнення мети потрібно було вирішити такі завдання:

1. Які риси повинні бути притаманні викладачеві відповідно до його професії?

2. Яким є прийнятий студентами комунікативний профіль викладача?

3. Які комунікативні помилки найчастіше роблять викладачі під час проведення дидактичного заняття?

Дослідження проводили з використанням діагностичного зондажу, в межах якого проводили анкетування. У дослідженні передбачали створити комунікативний профіль ідеального викладача, а також дізнатися думку студентів стосовно комунікативних помилок, які робили викладачі під час проведення дидактичного заняття.

Дослідження проводили в травні 2008 року у Варшаві. Щоб результати дослідження були репрезентативними, застосовували метод цільового добору проб. У дослідженні брали участь студенти 1-го курсу спеціальності педагогіка. Були задіяні студенти Головної школи сільського господарства та студенти вищої педагогічної школи загальноосвітнього товариства у Варшаві. Загалом у дослідженні брало участь 157 студентів, серед них 89 жінок (56,69%) і 68 чоловіків (43,31%). Студенти головної школи сільського господарства становили 54% усіх опитаних.

Головним засобом, який був використаний для того, щоб зібрати інформацію, були анкети. Під час опрацювання зібраного матеріалу великою мірою спиралися на матеріали, які застосовували у дослідженнях А. Штейнберга.

Результати досліджень аналізували на підставі даних, одержаних у результаті анкетування.

Студенти отримали анкету, де був перелік важливості рис. Риса, яку ставили на перше місце, отримувала найвищу кількість балів, а найменш важлива риса – відповідно найменшу кількість балів. Після підрахунку усіх балів, які надавали відповідним рисам, вираховували середній бал, який і становив основний показник в аналізі одержаного матеріалу.

Намагаючись дізнатися, які риси викладачів особливо важливі на думку студентів, було розглянуто 15 рис. У цій групі були риси, які важливі для професії викладача, але були й ті, які характерні для людини як суспільної істоти. Завданням студентів було розмістити їх у послідовності від важливішої до найменш важливої.

Аналіз одержаних даних виявив, що найважливішим для студентів є те, щоб викладач добре умів передавати знання (12,7), був відкритий на діалог зі студентами (12,4), а також поважав іншу людину (12,1). Насторожує той факт, що студенти досить низько оцінили вміння викладача зацікавити

слухача предметом, який викладає. Цьому вмінню (на думку студентів) було відведено останнє місце серед усіх 15 рис. Особливі дослідження дали підстави стверджувати, що для студентів як одного, так й іншого вищого навчального закладу в групі найбільш важливих рис вчителя наявні ті риси, які є особливо важливими для реалізації дидактично-виховних завдань. Великою мірою вони свідчать про якість та ефективність дидактичного процесу. Особливі дані, які на думку студентів належать до найважливіших рис викладача, наведені у табл 1.

Таблиця 1. Найважливіші риси викладача

Пор. номер	Риса	Число (середнє арифметичне)
1	Помічає і розпізнає емоції інших людей	9,3
2	Емпатичний	9,7
3	Толерантний	9,9
4	Бачить потреби своїх студентів	10,4
5	Помічає сильні сторони своїх студентів	9,9
6	Дивиться на ситуації та події з боку іншої людини	10,2
7	Поважає іншу людину	12,1
8	Стриманий у вираженні власних думок та суджень	10,6
9	Відкритий на діалог з іншою людиною	12,4
10	Вміє слухати	11,7
11	Дотримує слова	11,8
12	Розмовляє зі студентами на різні теми	11,8
13	Вміє добре передавати знання	12,7
14	Вміє зацікавити предметом	8,2
15	Не пробуджує страх	8,9

У викладацькій роботі важливим також є те, що полегшує взаємний контакт і комунікацію. Взаємообмін інформацією є основою гарного контакту з іншими людьми. Завдяки упорядкуванню середніх оцінок для окремих тверджень анкети визначено вісім характерних способів комунікації викладача зі студентами під час дидактичного заняття. Окремим стилям комунікації приписано характерні типи інтерактивної поведінки викладача. Однак потрібно зазначити, що викладачі під час проведення дидактичного

заняття можуть поводитися по-різному. Часто поведінка викладача на занятті зумовлена чинниками як екзогенного, так і ендогенного характеру. Комунікативний стиль викладача є збором різної міжособистісної поведінки, яка походить від усіх восьми профілів. Особливий аналіз наведених комунікативних стилів дає змогу виділити найважливішу, на думку студентів, інтерактивну поведінку викладача. Нижче описано характеристики окремих інтерактивних стилів поведінки і подано показник оцінок у відсотках.

1. Викладач керує процесом навчання на занятті (13,76%) Викладач бачить все, що відбувається на занятті, наказує, задає завдання, які потрібно виконати, визначає процедури, контролює дидактичний процес, створює ситуації, пояснює, утримує увагу студентів на занятті.

2. Викладач полегшує студентам вивчення, є дружнім та ввічливим (42,34%) Допомагає, підтримує, виявляє зацікавлення, поводить дружньо та турботливо. Жартує, сприяє виникненню почуття довіри.

3. Викладач має добрі взаємини зі студентами (25,92%), слухає їх з цікавістю. Емпатичний. Розуміє та довіряє студентам. Терпеливий, відкритий на діалог зі студентами.

4. Викладач дає можливість студентам працювати незалежно, дає їм свободу, дозволяє бути відповідальними (13,76%) Викладач толерантний. Схильний бути поблажливим. На заняттях у такого викладача студенти почувуються вільно і самі відповідають за свої дії. На таких студентів можна покластися. Студенти ретельні та серйозні.

5. Викладач невпевнений, на нього не можна покластися (1,06%) Викладач нерішучий, вагається, це означає, що він не здатний приймати рішення. Є особою, на яку не можна розраховувати. Не дотримує слова. Викликає недовіру у студентів.

6. Викладач незадоволений (0,53%) Викладач чекає на тишину на заняттях. Зважає аргументи за і проти. Утримує спокій на заняттях. Виражає своє незадоволення. Публічно критикує студентів.

7. Викладач робить студентам зауваження (1,06%) Викладач неочікувано для всіх злиться, виражає роздратування. Нервується. Гнівається, забороняє, виправляє, карає студентів. Надмірно звертає увагу, закликає до порядку.

8. Викладач є суворим і строгим (1,57%) Викладач нікому не робить поблажок, строгий зі студентами. Ригористичний, вимогливий та грізний. Збуджує страх. Тримає все в своїх руках, контролює навчання. На його заняттях спокійно. Він стежить за спокоєм та скурпульозно нагадує про норми та правила.

Аналіз зібраного дослідницького матеріалу виявив, що для 42,34% опитаних студентів найбільш важливим є такий стиль комунікації, де

викладач полегшує навчання студентів, є дружній та ввічливий. Допомагає, підтримує, виявляє зацікавлення, поводить дружньо та турботливо. Жартує, сприяє виникненню почуття довіри. Для опитаних найважливішими є такі риси характеру викладача, як терпеливість, відкритість, емпатія. Крім того, виявилось, що для 25,92% опитаних респондентів найважливішим є те, щоб викладач підтримував гарні взаємини зі студентами. У подальшій послідовності ефективно керував процесом засвоєння матеріалу студентами на заняттях, так вважає майже 14% опитаних. Узагальнюючи вищенаведені дані, можна стверджувати, що студенти очікують від викладача позиції “вчителя інтерпретації”, для якого головним завданням у навчанні є налагодження діалогу зі студентами та ефективність, висока якість навчання. У комунікативній поведінці викладача повинен домінувати демократичний, партнерський стиль, який сприяв би поважати особистість студента, його спосіб мислення та стиль життя. Дані стосовно комунікативного профілю ідеального викладача наведені у таб. 2.

Таблиця 2. Комунікативний профіль ідеального викладача

Пор. номер	Комунікативний профіль викладача	Число (середнє арифметичне)
1	На занятті викладач керує процесом засвоєння матеріалу студентами	5,5
2	Викладач полегшує навчання студентам, є дружнім та ввічливим	7,1
3	Викладач підтримує гарні взаємини зі студентами	6,9
4	Викладач дає можливість студентам працювати незалежно, дає їм свободу, дозволяє бути відповідальними	5,8
5	Викладач невпевнений, на нього не можна покластися	2,0
6	Викладач незадоволений	2,1
7	Викладач робить студентам зауваження, закликає до порядку	2,3
8	Викладач суворий і строгий	2,6

Про ефективну комунікацію можна вести мову тоді, коли суть висловлювання є добре зрозумілою для слухача згідно з намаганнями того, хто говорить. Неодноразово доводилося спостерігати, що в процесі обміну інформацією між тим, хто говорить, та слухачем виникає комунікативне непорозуміння, в літературі таке непорозуміння визначають як

комунікативний бар'єр. Комунікативні бар'єри – це всі ті чинники, які ускладнюють розуміння висловлюваного матеріалу. Джерелом багатьох непорозумінь можуть бути помилки, які робить не тільки той, хто говорить, але і той, хто слухає. Бар'єром можуть бути як вербальні, так і невербальні комунікати. До них належать емісійні помилки (швидкий темп мовлення, мовні вади, перерване мовлення (немає плавності у висловлюванні), невідповідна інтонація, неправильний наголос), а також неухвалене слухання, перенесення уваги на суть власних думок, спогадів, слухання інших лише для того, щоб знайти потрібний момент перейняти право голосу, і нарешті, позиція оцінювання, яку співрозмовник відчуває і стає обережнішим, схильним до підсилення того, що говорить, багатьма застереженнями.

Які комунікативні помилки найчастіше роблять викладачі під час проведення дидактичного заняття?

Дані, що стосуються помилок, які найчастіше роблять викладачі під час проведення дидактичного заняття, наведені у табл. 3.

Таблиця 3. Помилки, які найчастіше роблять викладачі

Пор. номер	Види помилок	Загалом N=157	
		К-сть	%
1	Швидке мовлення, забагато слів	116	73,89
2	Тривалість висловлювання занадто довга	107	68,15
3	Не дає студентів висловитися, занадто швидко переходить до власної відповіді	78	49,68
4	Перериває, говорить одночасно зі студентом	45	28,66
5	Перерване мовлення, немає відчуття пауз у висловлюванні	82	52,23
6	Не звертає уваги на висловлювання інших	69	43,95
7	Зарано посилає інформацію, яка свідчить про розуміння висловлювання	40	25,48
8	Посилає сигнали (вербально чи невербально), які свідчать про відсутність акцептації	52	33,12
9	Домінування у мовленні (основним є монолог викладача)	94	59,87
10	Занадто зосереджений на собі	57	36,31

Порівнюючи одержані дані, можна зробити висновок, що майже 74% опитаних студентів вважають, що найчастішою комунікативною помилкою викладачів під час проведення заняття є занадто швидкий темп мовлення, забагато слів. Наступними помилками, на які студенти звертають увагу, є занадто довга тривалість висловлювання (68,15%), домінування у мовленні

(основним є монолог викладача) (59,87%), немає плавності у мовленні, відчуття пауз у висловлюванні (52,23%), студент не має права голосу, занадто швидкий перехід до власної відповіді (49,68%).

Аналіз зібраних матеріалів дослідження свідчить, що наявна велика відмінність між комунікативним профілем ідеального викладача та способом комунікації викладачів на занятті. Недосконалий традиційний спосіб порозуміння, незважаючи на культурні зміни ХХІ століття, й надалі “вписаний” у схему педагогічної діяльності. Комунікативні помилки, які найчастіше роблять викладачі, на думку студентів, не сприяють діалогічній комунікації. Як стверджує Й. Куявінський, діалог є розмовою вільних партнерів, які передусім прагнуть спільно пізнати щось для них незнане, пояснити щось незрозуміле, перевірити щось, у чому вони сумніваються, а також спільно відкрити чи створити те, що для них незнане але корисне [10]. У результаті описаного дослідження розвиток діалогічних здібностей за допомогою уміння вести розмову, розвиток уміння уважно слухати та вироблення відповідної техніки міжособистісних контактів є важливим закликом у навчанні.

-
1. *Delors J.* (red.), *Edukacja. Jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO Międzynarodowej komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku.* Warszawa, 1998. S. 94
 2. *Korczyński S.* *Nauczyciel w procesie przemian* [w:] S. Korczyński (red.), *Nauczyciel epoki przemian*, Opole 2005, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, s. 32
 3. *Banach Cz.* *Orientacje – koncepcje edukacji nauczycielskiej*, Wydawnictwo Edukacyjne, Kraków 1998, s. 56. Kwiatkowska H. *Europejskość edukacji nauczycielskiej: geneza, wyznaczniki, konkretyzacja* [w:] *Edukacja wobec wyzwań XXI wieku*, s. 268.
 4. *Łęcki K.* (red.), *Komunikacja interpersonalna w pracy socjalnej*, Katowice 1999, s. 17.
 5. *Nocuń W.* *Podstawowe umiejętności w pracy socjalnej i ich kształcenie*, Wyd. Interart, Warszawa 1996, s. 13-20.
 6. *Podaję za: M. Jędraszewski*, *Dialog jako metoda prowadząca do odrodzenia człowieka*, [w:] E. Jankiewicz (red.), *Nauczyciel człowiekiem dialogu*, Zielona Góra 2006, Wyd. Ogólnopolskie Stowarzyszenie Nauczycieli, s. 24.
 7. *Rutkowiak J.* *O dialogu edukacyjnym* [w:] J. Rutkowiak (red.), *Pytanie, dialog, wychowanie*, WSIP, Warszawa 1992, s. 42.
 8. *Żegnalek K.* *Osobowość nauczyciela (w opinii uczniów województwa mazowieckiego)*, „Nowa Szkoła” 2005, nr 5, s. 16.

9. *Meighan R.* Socjologia edukacji, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 1993, s. 175.
10. *Kujawiński J.* Szkoła dialogu i samodzielnego uczenia się uczniów, UAM, Poznań 2006, s. 62.

A TEACHER OF COMMUNICATION AND DIALOGUE

Monica Yurevych

*Principal (Central) School of Agriculture
Warsaw, Poland*

The author considers the role of teacher's communicative competence in education process and explores the level of teachers' communicative competence at Pribcipal (Ctntral) School of Agriculture and Higher Pedagogic School of General Education Society in Warsaw. This research reveals that teacher' communicative mastery incorporates the development of dialogical skills by means of communication, reflective considerate listening and interpersonal communication techniques.

Key words: communicative competence, interpersonal communication, teacher's communicative style, dialogue.

УЧИТЕЛЬ КОММУНИКАЦИИ И ДИАЛОГА

Моника Юревич

*Главная школа сельского хозяйства
г. Варшава, Польша*

Раскрыта роль коммуникативной компетенции учителя и исследован уровень коммуникативной компетенции преподавателей Главной школы сельского хозяйства и высшей педагогической школы общеобразовательного товарищества в Варшаве. Определено, что развитие диалогических способностей при помощи умения вести разговор, развития умения внимательно слушать и выработка соответственной техники межличностных контактов являются главными компонентами коммуникативной компетенции преподавателя.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, межличностная коммуникация, стиль преподавателя, диалог.

Стаття надійшла до редколегії 17.06.2008

Прийнята до друку 09.10.2008